

Г. І. Фінін, доктор філософських наук, доцент

ПОСТСЕКУЛЯРНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДУХОВНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНИХ СОЦІУМІВ І ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ ВИХОВНИХ ПРАКТИК ОСВІТИ

У статті аналізуються постсекулярні тенденції у духовному житті сучасних соціумів і перспективи оновлення виховних практик освіти. Висвітлюються особливості впливу релігії на процеси патріотичного виховання у системі освіти. Запропоновані рекомендації щодо впровадження позитивного досвіду провідних країн з питань взаємодії світської та релігійної освіти й виховання.

Ключові слова: релігія, «громадянська релігія», патріотичне виховання, навчальний план, система освіти, духовне життя.

Актуальність дослідження. У реаліях постсекулярного суспільства, коли релігійні смисли починають відігравати роль орієнтирів у духовному житті суспільства, освіта потребує нових імпульсів. В останні роки в освіті накопичений певний досвід застосування релігійних смислів та міжконфесійної комунікації у процесі підготовки сучасного фахівця. Компоненти морально-етичного вчення різних конфесій повинні знайти своє повноцінне відображення у вивченні предметів соціально-гуманітарного спрямування. Особливо це стосується християнської етики, смисли і настанови якої задають напрям оновлення виховним практикам освіти. Цьому може сприяти обов'язкове та факультативне викладання релігійно-пізнавальних, релігієзнавчих дисциплін у навчальних закладах. Але викладання релігієзнавчих курсів має бути поза-конфесійним.

Впровадження курсу християнської етики для навчальних закладів може бути ефективним лише за умов її постсекулярної адаптації і підпорядкування меті розвитку моральної свідомості військовослужбовців до рівня постконвенціональної моралі, яка є передумовою ствердження постконвенціонального патріотизму.

Від гармонійного єднання знання й віри, їх світоглядного синтезу, повернення людині сенсу її життя, віри у своє унікальне призначення залежить можливість найбільш повної життєвої самореалізації. Необхідно звернутися до досвіду провідних країн щодо релігійного компоненту освіти, зокрема його впливу на процеси громадянського й патріотичного виховання, а також до дослідження можливостей наближення до головних пріоритетів Європейської

освіти, використання стандартів освіти, навчальних планів майбутніх фахівців.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Важливий внесок у досліджувану нами тему зробили українські та зарубіжні релігієзнавці, філософи, соціологи, історики: В. Бондаренко, М. Бабій, О. Бучма, Л. Виговський, Є. Дулуман, М. Закович, С. Здіорук, В. Єленський, А. Колодний, Б. Лобовик, В. Лубський, М. Маринович, В. Пащенко, П. Саух, Л. Филипович, А. Черній, П. Яроцький та ін. [1–8].

Мета статті: проаналізувати постсекулярні тенденції у духовному житті сучасних соціумів і перспективи оновлення виховних практик освіти.

Виклад основного матеріалу. Спостерігається збільшення досліджень, присвячених вивченню надзвичайно складного та неоднозначно сприйнятого феномену «громадянської релігії». Деякі науковці трактують громадянську релігію як відмову від цінностей «традиційної релігії», як спробу «американізувати» наше суспільне життя, інші відзначають її як одну з умов згуртування нації. Водночас елементи громадянської релігії ми знаходимо в різних сферах життєдіяльності суспільства. Наявною є суперечність між таким суспільним феноменом, як громадянська релігія, який впливає на суспільну свідомість, і його недостатнім філософським осмисленням.

На сьогодні філософський аналіз релігійного компонента освіти та його вплив на процеси громадянського, патріотичного виховання є дуже важливим. Релігійна освіта та культура протягом тисячолітньої історії виконувала не тільки віроповчальні функції, а й довгий час була рушієм науки, просвіти, високої духовної культури. Вона сформувала фундаментальну базу освітньої доктрини, накопичила значний потенціал у справі виховання молодого покоління. Суспільні трансформації останніх десятиліть, пов'язані зі становленням України як незалежної держави, відкрили простір для відродження та розвитку традиційних для українського суспільства конфесій, які, попри втрати, пов'язані з протидією їм з боку тоталітарної влади, зберегли значні можливості виконувати свої першочергові функції – проповідувати й навчати людей віри. Нинішній характер державно-церковних відносин та вільна діяльність релігійних організацій здобули нові можливості розвитку.

Незважаючи на розбіжності у взаємодії між світською та релігійною освітою в європейському просторі, можна виділити три групи країн для визначення ролі релігійного навчання в загальноосвітній системі. Перша група – відсутність такого навчання у школі (Франція). До другої групи належать

країни, де наявне гарантоване державою віросповідне навчання у школі (Німеччина, Фінляндія, Польща, Австрія, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія). До третьої групи належать країни, у яких наявне невіросповідне навчання у школі, що організовується й гарантується державою (Данія, Великобританія, Швеція, Норвегія). У цих країнах релігійним вихованням опікується держава й катехізація є обов'язковою. В окремих країнах релігійне виховання проводиться державою спільно з церквою (Великобританія, Швеція).

Особливе місце в дослідженні релігійного компонента освіти, зокрема, належить феномену громадянської релігії. Можна погодитися з Д. Г. Грищуком, який стверджує, що місце релігійного компонента в освітньому процесі всіх рівнів у США досить важливе. Незважаючи на певні спроби секуляризації освіти в Америці, частка так званої «громадянської релігії» в школі все одно залишається значною.

Громадянська релігія не бере за основу лише Біблію, а генерує спадщину багатьох вірувань про громадянськість, почуття обов'язку перед Богом і людьми та інші чесноти. У багатьох школах та ВНЗ Америки є спеціальні молитовні кімнати, де представники різноманітних релігійних конфесій мають змогу молитися. Перед початком навчання в багатьох школах читають так звані мовчазні молитви до Бога, який є заступником Америки. Тому переконаність у протектораті Бога над США є підґрунтям «віри в Америку», яка насамперед переважає над практично будь-якою релігією та є ідеологічним ядром громадянської освіти в США [1; 3].

Американський соціолог В. Герберг (1898–1977) ще до Беллаха підкреслював, що особлива роль у прищепленні сакралізованих цінностей американського способу життя належить системі початкової та середньої освіти. Тут, на його думку, юному американцеві прищеплюють основні положення громадянської релігії (*civic religion*). Спираючись на це, він стверджував: «Публічні школи стали майже священним об'єктом американського народу, вони допомагали відтворювати американців, і не було нічого важливішого від цього завдання. Американізм, якщо цим словом можна позначити глибоке бажання бути американцями, пізніше затьмарив релігію як найважливішу їх характеристику, хоча це знецінення релігії маскувалося за допомогою нової концепції, відповідно до якої релігія й наука сприймалися як процеси паралельні, що перетинаються лише наприкінці» [8]. Згідно з Гербергом, в Америці сформувалась «релігія публічної освіти», яка стала головним чинником формування американської молоді. Тут навчають не християнству, а «релігії демократії», релігії американського способу життя.

Американські школярі щоранку читають молитву такого змісту: «Я вірю в Сполучені Штати Америки як уряд народу, з народу і для народу; чия міцна

сила похідна від згоди керованих; у демократію в Республіці; у суверенну “Націю під Богом” багатьох суверенних штатів; у досконалий союз, єдиний і неподільний; установа принципів свободи, рівності й справедливості, за які американські патріоти жертвували своїм життям і щастям. Я вірю, що моїм обов’язком є любити країну, підтримувати її Конституцію, підкорюватися її законам, шанувати її прапор і захищати її проти всіх ворогів» [7].

Значна увага в системі освіти США та інших провідних країн світу приділяється громадянській релігії, яка сприяє патріотичному вихованню, що надає можливість формування гідного й відданого своїй країні громадянина. Громадянську релігію можна трактувати як сакральний вимір одвічного прагнення нації до самоствердження, як освячення її волі до здобуття державності. Можна сказати, що громадянська релігія – це сприйняття етносом свого буття як богоданого, а отже, й виправданого, належного, неминучого, у якому релігійні міфи, легенди, обряди переплітаються з певними соціально-політичними настановами. Бог у такій релігії є не тільки Творцем світу, а й охоронцем нації. Чудовим прикладом цього є слова молитви за Україну: «Боже, великий, єдиний, нам Україну храни!».

Громадянська релігія – це таке соціально-духовне утворення, що виражає сакральний вимір утвердження етносом (нацією) осібної державності, сприйняття спільнотою своєї дієвості як набутої, корені якої сягають трансцендентного одвічно-лінійного чину спільноти й у якому певні соціально-політичні настанови переплітаються з релігійними міфами, легендами, обрядами, ритуалами [6]. Оскільки громадянська релігія є сакральним виміром життя нації, а синонімом до неї часто вживається термін «національна віра», то виникає запитання, чи не тотожне поняття «громадянська релігія» з поняттями «народна релігія» й «етнічна релігія»?

Інше бачення народного християнства наявне в спадщині видатного українського історика М. Грушевського. Дослідники його творчості так окреслюють цей феномен: «Українське християнство – це особливе релігійне утворення, що сформувалося протягом XIII–XVII ст. і виражає детерміновану соціальними й культурними обставинами життя українського етносу, єдність ідей дохристиянського світогляду, християнства й побутуючих в Україні інших релігій» [5]. Цей феномен учений визначав також як нове, народне християнство або ж народна релігія. Якщо прийняти концепцію М. Грушевського й народне християнство трактувати як різновид християнської релігії, то, звичайно, вона не може ототожнюватися з громадянською релігією. Проте в такій релігії, якщо вона реально існувала, були наявні елементи громадянської релігії. Отже, етнічні (національно-державні) релігії не тотожні з громадянською релігією, національною вірою, але вони

можуть бути одним із чинників утвердження її в прямому або опосередкованому вигляді [4].

Щодо спроб інкорпорації релігійного компонента в систему освіти, то важливо врахувати світський характер нашої держави й освіти. Маємо достатньо прикладів, коли цей важливий принцип порушується, через освячення, ритуалізацію релігійними організаціями державних заходів, під час офіційного відкриття нових шкіл, навчальних закладів; початку навчального року; участі представників окремих конфесій у ритуалі випуску молодих фахівців.

Отже, забувається фундаментальне правило: базова цінність демократичного суспільства – світськість. Світськість постає одним із суттєвих чинників забезпечення й гарантії свободи совісті, зокрема і в системі освіти – соціального інституту, який на сьогодні є найважливішим в аспекті соціалізації особистості. Світська держава має забезпечувати такий стан речей, за якого ніяка конфесія, а тим більше ніяка владна структура, не могли б нав'язувати будь-кому певні конфесійно-обґрунтовані моральні, культурно-духовні засади, певну віросповідну ідентичність. Тому учні та студенти навчальних закладів повинні мати ґрунтовні наукові знання про релігію, її конфесійні вияви, напрями, течії, знати їх історію, базові положення їх вчень, моральні настанови. Знання про релігії в системі освіти повинні надати майбутнім фахівцям «якісний інтелектуальний багаж», на базі якого вони могли б вільно висловлювати думки щодо релігійних питань, зокрема й морально-етичного виміру, ефективно проводити роботу з навчання та виховання представників багатьох конфесій.

Цьому може сприяти обов'язкове та факультативне викладання релігійно-пізнавальних, релігієзнавчих дисциплін у військових навчальних закладах. Компоненти морально-етичного вчення різних конфесій повинні знайти своє повноцінне відображення у вивченні предметів соціально-гуманітарного спрямування. Однак викладання релігієзнавчих курсів має бути позаконфесійним.

Висновки. Проблема впровадження інкорпорації релігійної складової в національну освітню систему врегульована лише частково – та й то здебільшого шляхом самоорганізації спільноти. Залишається ще достатньо моментів, які потребують свого вирішення, зокрема питання правового характеру. Проблема взаємодії церков, релігійних та світських організацій, а також навчальних закладів активно обговорюється в українському суспільстві, адже вона є складною, неоднозначною та суперечливою. Ні в середовищі експертів, ні серед політиків та законодавців, представників освіти, ні на рівні громадської думки не спостерігається однозначності її розуміння. Тим часом у системі освіти США та інших провідних країн світу значна увага приділяється релі-

гійному компоненту, що сприяє патріотичному вихованню, надає можливість формування гідного й відданого своїй країні громадянина. Дослідження зарубіжного досвіду впливу релігії на процеси громадянського, патріотичного виховання в системі освіти може бути корисним для розв'язання проблем реформування вітчизняної системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришук Д. Г. Досвід громадянської соціалізації молоді в школах США як важливий чинник міжкультурного діалогу в сучасному українському освітньому просторі / Д. Г. Гришук // Вісн. ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2011. – № 13 (224). – Ч. I. – С. 175–179.
2. Задорожнюк И. Гражданская религия и патриотическое воспитание в системе образования США / И. Задорожнюк // Высш. образование в России. – 2007. – № 9. – С. 150–155.
3. Зорн Дж. Путь молодежи к лидерству : учеб. пособие / Дж. Зорн. – Нэшвилл, 1998. – 384 с.
4. Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. – Львів : СПОЛОМ, 2005. – 336 с.
5. Кондратик Л. «Українське християнство» Михайла Грушевського (філософсько-соціологічний аналіз) / Л. Кондратик, О. Кондратик. – Луцьк, 2006. – 168 с.
6. Bellah R. The broken convenan: American civil religion in time of trial [Електронний ресурс] / R. Bellah. – New-York, 1975. – 362 p. – Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/print.php? ID=35953>.
7. Brogan D. The American character / D. Brogan. – New York : Random House, 1975. – 217 p.
8. Herberg W. Religion and education in America / W. Herberg // Religious perspectives on American culture. – Princeton, 1961. – 188 p.

ПОСТСЕКУЛЯРНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИУМОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОБНОВЛЕНИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ПРАКТИК ОБРАЗОВАНИЯ

Финин Г. И.

В статье анализируются постсекулярные тенденции в духовной жизни современных социумов и перспективы обновления практик образования. Рассматриваются особенности влияния религии на процессы патриотического воспитания в системе образования. Предложены рекомендации относительно внедрения позитивного опыта ведущих стран мира в сфере взаимодействия светского и религиозного образования и воспитания.

Ключевые слова: религия, «гражданская религия», патриотическое воспитание, учебный план, система образования, духовная жизнь.

POST-SECULAR TRENDS IN THE SPIRITUAL LIFE OF MODERN SOCIETIES AND PROSPECTS OF EDUCATION

Finin G. I.

The subject of the article shows post-secular trends in the spiritual life of modern societies and prospects of education modernization. It also offers recommendations about the introduction of the positive experience of leading countries on the issues of cooperation between religious education and upbringing.

To begin with, in a post-secular society where religious meanings begin to play a great role in guiding the spiritual life of society, education needs new impulses. In recent years in education gained some experience of usage and inter-confessional communication during preparation of modern specialists.

Firstly, components of the moral and esthetic teaching of different confession have to find the full display in studying of the subjects of a social and humanitarian orientation. Especially it concerns Christian ethics which defines the direction to educational practice of education. It can be promoted by obligatory or facultative teaching religious disciplines in educational institutions, but teaching religious courses must be non-confession.

Secondly, it's necessary to refer to the experience of leading countries regarding religious education component including its implications on the civil or patriotic education and research opportunities to approach the main priorities of European education using educational standards and curriculum of future professionals.

One should, however, not forget that, nowadays philosophical analysis of religious component of education and its impact on the education process is very important. Religion and culture for thousands of years served not only faith functions, they considerably influenced development of science, education and high spiritual culture. It formed the fundamental basis of educational doctrine, gained considerable potential in the education of the young generation. Furthermore, one should not forget that social changes of recent decades associated with the development of Ukraine as an independent state. The current nature of church-state relations and the free activity of religious organizations gained new development opportunities.

Despite the differences in the interaction between the secular and religious education in the European area, there are three groups of countries to determine the role of religious education in general education system. The first group – the lack of such studying at school (France). The second group includes countries where religious education in schools usually state guaranteed (Germany, Finland, Italy, Poland) The third group includes the countries where available non-confessional education (Denmark, UK, Norway).

To draw the conclusion, one can say that the phenomenon of civil religion holds a special place in consideration of a religious component of education. The place of

religious component in education is quite important at all levels. What is more, we should not forget the basic rule: the basic value of democratic society is its atheism. Secularism is one of the main factors for providing and guaranteeing liberty of conscience, including an education system, that is a social institute which is the most important aspect of socialization today. Thus, the principle of secularism in the legal framework of the state is a guarantee of autonomy and freedom of everyone to freely make decisions to define themselves in ideological-spiritual sphere without interference of the power factor. A secular state must ensure such a situation, in which no confession, and moreover, no power structure, would not impose someone certain religious-based moral, cultural and spiritual principles, some religious identity.

Consequently, pupils and students of educational institutions should have a thorough scientific knowledge of religion, its denominational manifestations, direction, courses, know their history, the basic provisions of their teachings, moral guidance. Knowledge of religion in the education system must provide a «quality intellectual plant» for future professionals. It will help them to express opinions on religious issues freely, including ethical dimensions and effectively carry out work on teaching and educating representative of many faiths.

Key words: *religion, education modernization, patriotic education, «civil religion», educational system, the spiritual life.*

